

UOT 82**NƏCİB MƏHFUZ YARADICILIĞINDA ÖZGƏLƏŞMƏ PROBLEMİ
 (“Oğru və itlər”, “Yol” romanları əsasında)**

Nigar SƏFƏROVA**“Western Caspian” Universitetinin Kolleci,
müəllim**

XÜLASƏ

Dünya ədəbiyyatında J.P.Sartr, Q.Q.Markes, A.Kamü kimi ekzistensialist yazıçıların yaradıcılığında əsas yer tutan özgələşmə problemi Misir yazıçısı Nəcib Məhfuz əsərlərindən də yan keçməmişdir. Xüsusilə, fərdin cəmiyyətə özgələşməsinin əks olunduğu əsərlər kimi yazıçının “Oğru və itlər”, “Yol” detektiv romanlarını nümunə çəkə bilərik. Hər iki əsərin qəhrəmanı yaşadığı mühitə, cəmiyyətə, qadına məhəbbət hissində, dostluğa, ümumiyyətlə, öz taleyinə yaddır. İstəməyərəkdan işlədikləri cinayətlərdən sonra onlar insan faciəsinə də özgələşir.

Açar sözlər: Nəcib Məhfuz, “Yol”, “Oğru və itlər”, yadlaşma (özgələşmə)

**ПРОБЛЕМА ЧУЖДОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ НАДЖИБА МАХФУЗА
(НА ОСНОВЕ РОМАНОВ «ВОР И СОБАКИ» И «ДОРОГА»)****РЕЗЮМЕ**

Проблема чуждости (отчуждения), которая занимает особое место в творчестве таких писателей-экзистенциалистов, как Ж.П.Сартр, Г.Г. Маркес, А.Камю, не обошла стороной и произведения египетского писателя Наджиба Махфуза. В его романах «Вор и собаки», «Дорога» отражена проблема отдаления индивидуума от общества. Герои этих произведений чужды своему обществу, обособлены от своей среды, не испытывают дружеских чувств, или чувства любви к женщине, они лишены чувства причастности даже к собственной судьбе. После преступных деяний поневоле, они абстрагируются от человеческих трагедий вообще.

Ключевые слова: Наджиб Махфуз, «Дорога», «Вор и собаки», чуждость (отчуждение)

THE PROBLEM OF ALIENATION (BECOMING A STRANGER) IN THE CREATION OF NAJIB MAHFUZ ('ROBBER AND DOGS' AND 'THE WAY')

SUMMARY

One of the main ideas in the creation of existentialist writers, like J.P. Sartre, G.G. Marquez, A. Camus in world literature is also observed in the works of Egyptian writer Naguib Mahfouz.

Especially, the detective novels like 'Robber and Dogs' and 'The Way' where an individual's alienation in society is described can be mentioned. In both works the main character is a stranger in society, to the woman he loves, to his friends and overall to his destiny. After the crimes committed by accident, they even become strangers to human tragedy.

Keywords: Najib Mahfuz, 'The Way', 'Robber and Dogs', alienation (becoming a stranger)

Yaradıcılığında “ənənə və novatorluq”, “tarixilik və müasirlik” anlayışlarının vəhdətini ustalıqla yaradan Misir yazıçısı Nəcib Məhfuz dünya ədəbiyyatında koloritli əsərlərin sayını artırmışdır. Modern ərəb romanının qurucusu hesab edilən Məhfuzun əsərlərinin əsas qəhrəmanı orta statistik misirli, hadisələrin baş verdiyi məkan isə əsasən Qahirə şəhəridir. Yazıçı yaradıcılığının birinci mərhələsində roman janrına üstünlük verib, Misirin tarixini özündə əks etdirən irihəcmli əsərlər yazsa da, müəyyən “susqunluq dövrü”ndən sonra başlayan ikinci mərhələdə povest və kiçik hekayələr qələmə almışdır.

XVI-XVII əsrlərdə konseptual təlim kimi yaranan, dünya fəlsəfi və ədəbi-nəzəri fikir tarixində əhəmiyyətli yer tutan, J.P.Sartr, Q.Q.Markes, A.Kamyu və b. ekzistensialist yazıçıların əsərlərində əksini tapan “yadlaşma-özgüləşmə problemi” Nəcib Məhfuz yaradıcılığından da yan ötməmişdir. Xüsusilə, fərdin cəmiyyətə özgüləşməsinin əks olunduğu əsərlər kimi yazıçının “Oğru və itlər”, “Yol” detektiv romanlarını misal çəkə bilərik.

“Oğru və itlər” romanında oxucu ilk baxışdan adi məişət hadisəsinin əsərin əsas mövzusu olduğunu düşünə bilər, ancaq yazıçı əsərdə məhəllilikdən çıxaraq dünya oxucusuna bir sıra mühüm bəşəri dəyərləri çatdırmaq üçün uğurlu manevrlər etmişdir. Misirdə Camal Əbdül Nasirin başçılığı ilə baş verən 23 iyul, 1952-ci il inqilabından sonra qələmə aldığı bu romanda Nəcib Məhfuz fəlsəfi-siyasi görüşlərini sərgiləmişdir (4). Həcmcə qısa, ideya baxımından dərin olan bu əsərdə müəllif simvollardan, şərti-metaforizm elementlərindən məharətlə istifadə etmiş, gerçəkləri bədii donda oxucuya zövq verəcək şəkildə qələmə almışdır. Əslində əsərlərinin əksəriyyəti kimi bu romanını da Nəcib Məhfuzun avtobioqrafik əsəri adlandırmaq olar. Obrazları, hadisələri köçür-

məsinə baxmayaraq, ideya öz ideyasıdır - “Panərəbizm” meyilləri, milliyətçilik, Monarxiyanı devirib Respublika qurmaq, Misirin azadlığı” və s. Lakin Nəcib Məhfuz fərd kimi Millətçi partiyanın sol qanadına mənsub olan sosialist kimi düşünüb inqilabi mücadilə tərəfdarı olsa da, yazıçı kimi tolerant bir qələmi vardı – hakimiyyət dəyişikliyindən sonra onu Əbdül Nasir rejiminin antidemokratik, totalitar siyasəti də razı sala bilmir və bu ruh düşkünlüyü yazıçının əsərlərində özünü aşkar şəkildə büruzə verir.

“Oğru və itlər” detektiv romanının baş qəhrəmanı Səid Mehran da inqilabçı olmuş və 1952-ci il hadisələrindən sonra imzalanan əfv sərəncamına görə azad edilmişdir. Ancaq həbsxanaya düşməmişdən əvvəl başına gələnər, məhbəsdə ikən keçirdiyi əzablı, təlatümlü illər, doğmalarının xəyanəti onu azadlığa çıxandan sonra yenidən cinayətə əl atmağa sövq edir. Və əsərin sonuna qədər Səid Mehranın polis tərəfindən axtarışının verdiyi həyəcan oxucunu tərk etmir. Səidin birinci düşməni ona aid olan hər şeyi – pullarını, arvadını ələ keçirən İleyş Sidra və onunla əlbir olan qadını Nəbəviyyədir. İlk baxışdan ailəməişət müstəvisində olan xəyanət kimi başa düşülsə də, əslində İleyş Sidra da, Nəbəviyyə də şərti obrazlardır. Səid xalqı təmsil edir, onun pullarını ələ keçirən fərdlər isə hakimiyyəti – əsl oğruları.

Səidin bir zamanlar inqilabi yazar olan, əvvəllər “dost” dediyi Rauf Əlvanla düşmənçiliyinin isə elə ilk sətirlərdən məişət zəminində olmadığı aydın olur - bu, ideya xəyanəti, şəxsiyyət müstəvisində xəyanət idi və bəlkə də bu xəyanət Səidi daha çox ağrıdırdı. Bir zamanlar Səid və onun kimi bir çox gənci yetişdirən, onları inqilabi mübarizəyə, azadlıq mücadiləsinə hazırlayan, “Bizə ancaq iki şey lazımdır – silah və kitab” deyən, varlılardan oğurlanan pulları kasıblar arasında bölməyi ədalətli bir iş hesab edən adam indi bahalı villada yaşayır və hər gün öz ideyalarına xəyanət etməklə məşğuldur.

Səid bəsit bir oğru deyildi – bunu vaxtilə ən çox təsdiq və təqdir edən də elə Rauf Əlvan olmuşdu. Əfqan əsilli Amerikalı yazıçı Xalid Hüseyinin “Çərpələng uçuran” romanında dünyada ən böyük günahın “oğurluq” olduğu deyilir: “Dünyada sadəcə bir günah var, bircə dənə. Bu da oğurluqdur. Bütün başqa günahlar oğurluğun müxtəlif formalarıdır. Sən adam öldürəndə onun həyatını oğurlayırsan - arvadının ərli, uşaqlarının isə atalı yaşamaq haqqını oğurlayırsan. Yalan deyəndə başqasının həqiqət haqqını oğurlayırsan. Kələk gələndə başqasının ədalət haqqını oğurlayırsan”. Səid Mehranın oğurluğu isə saf oğurluqdur - ədalətin bərpa edilməsi, “oğurluğun olmaması üçün edilən oğurluq”.

Qəhrəmanın təbiətində bir yadlaşma gedir. Lakin onun yadlaşması nə F.Dostoyevskinin Roskolnikovunun (“Cinayət və cəza”), nə A.Kamünün Mersosunun (“Yad”) özgələşməsinə bənzəyir. Raskolnikov da etdiyi cinayətə haqq qazandırır – qarını öldürməyini bir insanı öldürmək kimi deyil, cəmiyyəti bir mikrobdan xilas etmək kimi qiymətləndirir və insan faciəsinə yadlaşdığını sübut edir. “Yad”ın baş qəhrəmanı Merso isə yaradılışından vecsiz, nihilistdir,

onun heç anasının dünənmi, bu günümü öldüyü belə yadında deyil. Bəs Səid Mehranı yadlaşdıran nədir? Adamlar, hadisələr. O, yadlaşmaq istəmir, ancaq gedişat buna imkan vermir, məcburiyyət və məhrumiyyətlər Səidin duyğularını, hissələrini əzir və sonda o, artıq heç nə hiss edə bilmir, ölümü belə özünü maraqlandırır.

Səidin qadınlara münasibətində də bir yadlıq hiss olunur, belə ki, sevdiyi qadın Nəbəviyyənin xəyanətindən sonra o, hətta qızına da tam doğmalığa hiss edə bilmir. Düzdür, ona atalıq hissi bəsləyir, həbsxanadan çıxanda qızını görmək üçün can atır, ancaq balaca qızın ondan qaçması Səidi onun uğrunda mübarizəyə sövq etməkdənsə, daha da çəkindirir. Nura olan hissələri isə yalnız mərhəmətdən ibarətdir – bir qadın üçün bu, ən ağır əzab növüdür.

Səid əsl oğrulardan – satqınlardan, xəyanətkarlardan intiqam almaq istəyərkən istəmədən də olsa, məsum insanların canını alır. İleyş Sidranı və Nəbəviyyəni öldürmək əvəzinə günahsız yerə tanımadığı Şaban Hüseyn adlı birini öldürməsi ona özünü olduqca günahkar hiss etdirir. Ancaq ikinci “yanlış cinayət” Səidi artıq birinci dəfəki kimi narahat etmir o, törətdiyi cinayətə haqq qazandırmaqla insan faciəsinə də özgüləşir: “Mən Rauf Əlvanın gözetçisini öldürməmişəm. Axı tanımadığım və məni tanımayan adamı necə öldürə bilərəm? Rauf Əlvanın gözetçisi sadəcə Rauf Əlvanın gözetçisi olduğu üçün öldürüldü” (2, s.312). Bir cinayətə bu qədərmi poetik haqq qazandırılar? Sanki edilən bütün cinayətlər haqlıdır...

İstəmədən cinayətə əl atması Səidi “Yol” romanının qəhrəmanı Sabirlə yaxınlaşdırır. Hər ikisini dar ağacına apan səbəb – cinayətlər, yolda keçirdikləri həyəcan, təlaş, ümid və sondakı vecsizlik, oxşar olsa da, cinayət törətmək məqsədləri fərqlidir. Sabir bunu rahat yaşayış, maddiyyət üçün edirsə, Səid şərəfi, namusu, heysiyyəti üçün etmək istəyir. Hər iki əsərin sonu gözlənilməz, novellavari bitir. Oxucu qəbiristanlıqda gizlənən Səidin bu əzablı dirənişdən sonra çıxış yolu görmədiyini üçün özünü öldürəcəyini düşünür, ancaq o, son gülləsinə qədər vuruşur və polisə təslim olub-olmamağın artıq onun üçün heç bir fərqi olmur. “Hər şey bitmişdi, heç nə vecinə deyildi... Heç nə...” (2, s.335).

“Yol”un qəhrəmanı Sabir də yaşadığı mühitə, öz taleyinə yaddır, sanki onun üçün yazılan ömrü yaşamağa məcburdur. O, “azadlıq, ləyaqət, rahatlıq”ını təmin etmək üçün qarşısında iki yol görür – varlı, tanınmış bir insan olan atasını – Seyid Rəhimini tapmaq, cinayətə əl atmaq. Atasını tapmağı ona ömrünü “çirkab yollarla” pul qazanmaqla keçirən anası ölüm yatağında tapşırmışdı, oğlunun xilasını, nicatını bunda görmüşdü. İsgəndəriyyə və Qahirədə uzun müddət davam edən axtarışlar bir nəticə vermir və Sabir ikinci variantda əl atır. Əslində bunu istəməzdi Sabir, ağır peşmanlıq hissi yaşayacağını dar ağacına getməmişdən də hiss edirdi. Ancaq xaraktercə zəif, müftə - anasının “əyri yol”larla qazandığı pulla günlərini eyş-işrətdə keçirən, heç bir sənətə, peşəyə yiyələnməyən adamdan bundan artığını gözləmək də ancaq ideallaşdırılmış obraz gözləntisi olardı. Nəcib Məhfuz yaradıcılığını fərqləndirən də onun qəhrə-

manlarını məhz ideallaşdırmaması, müsbət və mənfi tərəfləri ilə birlikdə - olduğu kimi oxucuya təqdim etməsidir. Təsadüfi deyil ki, yazıçı Nobel mükafatını “Bütün bəşəriyyət üçün mənə kəsb edən, incəliklərlə zəngin ərəb hekayələrinə və realizmə görə” almışdır (3).

Nəcib Məhfuz liberal yazıçı kimi dəyərləndirilir, buna görə də əsərlərinin qatı dindarlar tərəfindən narazılıqla qarşılandığı məlumdur. Yazıçıya hətta ölüm hökmü oxunmuş və bu da onun yaradıcılığına təsirsiz ötüşməmişdir. Belə ki, Məhfuzun işıq üzü görən “Yeddinci göy” adlı sonuncu kitabı ölümdən sonrakı həyatdan bəhs edir. Lakin hələ 1964-cü ildə yazdığı “Yol” romanında Sabiri dar ağacına qədər gətirməsi və ölüm dəhşətini yaşatması sanki iyirmi beş il sonra eyni hadisənin öz başına gələcəyinin bir işarəsi idi.

“Yol” romanındakı bir sujet xətti də Sabirin iki qadınla münasibətidir. Eyni anda münasibətdə olduğu qadınlara qarşı anlaşılmaz duyğular bəsləməsi onun “məhəbbət” adlanan hissə yadlığından xəbər verir. Sabiri Kəriməyə bağlayan şəhvani hisslər və cinayət planıdırsa, İlhamı olan sevgisi ondan öz istəyi ilə əl çəkdirəcək qədər safdır, məsumdur.

Qəhrəman cinayət üstünə cinayət edir, var-dövlət və gözəl Kəriməni əldə etmək üçün öldürdüyü Xəlil Nəcədən sonra Sabirin Kəriməyə də inamı itir və sevgilisini də danışmaq imkanı vermədən qətlə yetirir. Artıq onun üçün atası Seyid Rəhimini axtarmağın heç bir mənası qalmamışdır, lakin həyat şirindir, həbsxanada belə xilas olacağı ümidi ilə yenə də atasından bir xəbər gözləyir.

Bu roman da “Oğru və itlər” kimi gözlənilməz sonluqla bitir. Oxucu mütləq xoş bir sonluq, xoş olmasa belə Sabirin atasını tapacağı sonluğunu gözləyirdi, ancaq Rəhimi nəinki ortaya çıxır, hətta əsər sanki yarımçıq qalır. Yol ayrıcında qalan Sabirin sonunu müəyyənləşdirmək oxucunun ixtiyarına verilir. Ölüm hökmünü ömürlük həbslə əvəz etməyə çalışan vəkil bunu bacaracaqmı? İmkanlı, hər qitəni gəzən atası Sabiri məhbəsdən xilas edəcəkmə? Bu suallara müsbət cavab verilməsə də, mənfi bir şey də görünür və oxucu əsəri tamamilə öz istəyinə uyğun sonlandıra bilər. Bu, yazıçının öz qəhrəmanın taleyinə yadlaşması deyilmi?!

Ədəbiyyat:

1. Hacıyev Z.C, Əliyev Y.M, Özgələşmənin sosial-fəlsəfi mahiyyətinə dair, Bakı Universitetinin xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası №2, 2010, 150 s.
2. Nəcib Məhfuz, Yol, Bakı, Qanun nəşriyyatı 2015, 336 s.
3. http://www.avanqard.net/index.php?action=static_detail&static_id=56584
4. <http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/boyle-olur-necib-mahfuz-polisiyesi-397818>